

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

INTERNATIONAL LEGAL REQUIREMENTS FOR SOURCES OF CIVIL PROCEEDINGS

Кантор М.С., аспірантка кафедри
цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена розглядання вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень щодо міжнародних стандартів цивільного судочинства як наукового поняття. У статті окреслено визначальні ознаки, що характеризують поняття міжнародних стандартів цивільного судочинства, наведено систему класифікації цих стандартів. У статті також проведено порівняння між концепцією міжнародних стандартів цивільного судочинства та іншими галузями права, а також суміжними концепціями в рамках цивільного судочинства. Крім того, у статті розглянуто принципи міжнародного цивільного процесу та здійснено порівняльний аналіз із принципами внутрішнього цивільного судочинства. Автор також розмірковує над доцільністю віднесення міжнародних стандартів до «м'якого права» та їх місцем у загальній правовій системі. Нарешті, у статті акцентовано увагу на практиці Європейського суду з прав людини, яка є основою для наближення вітчизняного цивільного судочинства до європейських стандартів. Основна увага статті зосереджена на встановленні універсальних принципів і положень, які відповідають міжнародно визнаним стандартам вирішення транснаціональних правових спорів. Кінцевою метою є вдосконалення та синхронізація національних систем і стандартів цивільного судочинства. Підкреслюється, що ці стандарти мають ґрунтуватися на фундаментальних принципах правосуддя, викладених у відповідних міжнародних законах і вироках міжнародних судів. Крім того, вони повинні містити стандартні механізми впровадження, які пропонують мінімальні гарантії. Автор також висвітлює важливий принцип доступності правосуддя, який є окремою гранню правосуддя. У контексті даного дослідження автор подає оригінальне визначення поняття та ознак міжнародних стандартів цивільного судочинства, які відповідають нормам національного процесуального права.

Ключові слова: принцип цивільного судочинства, реформування судової системи, міжнародні стандарти, гармонізація цивільного судочинства, цивільне судочинство, суд.

The article is devoted to the consideration of domestic and foreign scientific research on international standards of civil justice as a scientific concept. The article outlines the defining features that characterize the concept of international standards of civil justice, and provides a classification system for these standards. The article also makes a comparison between the concept of international standards of civil justice and other branches of law, as well as related concepts within the framework of civil justice. In addition, the article examines the principles of international civil procedure and carries out a comparative analysis with the principles of domestic civil justice. The author also reflects on the expediency of classifying international standards as "soft law" and their place in the general legal system. Finally, the article focuses on the practice of the European Court of Human Rights, which is the basis for bringing domestic civil justice closer to European standards. The main focus of the article is on establishing universal principles and provisions that meet internationally recognized standards for resolving transnational legal disputes. The ultimate goal is to improve and synchronize national civil justice systems and standards. It is emphasized that these standards should be based on the fundamental principles of justice laid down in relevant international laws and judgments of international courts. In addition, they should contain standard implementation mechanisms that offer minimum guarantees. The author also highlights the important principle of access to justice, which is a separate facet of justice. In the context of this study, the author provides an original definition of the concept and features of international standards of civil justice, which correspond to the norms of national procedural law.

Key words: the principle of civil justice, reforming the judicial system, international standards, harmonization of civil justice, civil justice, court.

Вступ. Відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС сторони домовились надалі розвивати судове співробітництво у цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні і дво-сторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності і праві на справедливий суд. Крім того, передбачалося, що подальше судове співробітництво між Україною та ЄС у цивільних справах має відбуватися на основі відповідних багатосторонніх правових документів, зокрема конвенцій Гаазької конференції з міжнародного приватного права у сферах міжнародного правового співробітництва, судового процесу, а також захисту дітей. Отже, дотримання єдиних міжнародних стандартів цивільного судочинства, необхідність ратифікації основних міжнародних нормативно-правових актів є однією з необхідних передумов для становлення України як дійсного члена Європейського Союзу.

Одним із таких питань, яке було і залишається нагальним не тільки для України, але і для багатьох країн ЄС є співвідношення національного та міжнародного нормативно-правового регулювання цивільного процесуального права.

Хоча цивільне процесуальне право традиційно вважалося глибоко зануреним у національній правовій культурі кожної країни, що як наслідок саме є перелоною подальшої гармонізації [1], але законодавчі зусилля міжнародних інституцій, які робилися протягом останніх кількох десятиліть, призвели до зростання міжнародного впливу на національне цивільне судочинство. Аналізуючи історично становлення цивільного процесуального і вироблення єдиних мінімальних стандартів цивільного судочинства в Європі, можемо з впевненістю ска-

зати, що ще починаючи з XIX–XX ст. більшість країн Європи та світу розробляли власні національні норми цивільного судочинства, які в подальші слугували певною базою для інших країн і ніяким чином не впроваджували принципи міжнародного права в свої правові системи. І не дивлячись на те, що Брюссельська конвенція про юрисдикції та виконанні рішень у цивільних і комерційних справах 1968 року [2] та Конвенція про захист права людини і основоположних свобод 1950 року [3] ознаменували собою ранню появу наднаціонального цивільного процесуального права, але найбільшого розвитку це набуло лише на межі тисячоліття.

Основний виклад. На сьогоднішній день, наднаціональний та міжнародний вплив на національне цивільне судочинство впливає із багаточисельних міжнародних джерел, які можуть бути обов'язковими для застосування, а можуть і не бути. В більшій мірі, вони ухвалюються компетентними органами ЄС, але важливе значення мають також і інші установи, такі як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Гаазька конференція з міжнародного приватного права та УНІДРУА.

Аналізуючи існуючі міжнародно-правові джерела цивільного судочинства, можна виділити суто умовно певні категорії чи рівні, яким вони повинні відповідати, а саме:

- Основоположні права людини;
- Загальні принципи права ЄС;
- Вторинне право ЄС;
- Міжнародні конвенції або дво- або багатосторонні договори про співробітництво у правових питаннях;
- М'яке право.

В якості першої категорії, як основної і універсальної, виступає *основоположні права людини*. З точки зору цивільного процесуального права важливим правом людини є право на справедливий і публічний судовий розгляд справи, яке передбачене в ст. 6 ЄКПЛ, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [4], ст. 47 Європейської Хартії фундаментальних прав людини [5]. Але не можна достеменно стверджувати, що це право є єдиним, оскільки цивільне процесуальне право також залежить від інших прав людини, таких як право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ), право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 ЄКПЛ).

Так, наприклад, розглядаючи позов про визнання незаконним утримання на території України малолітньої дитини, повернення малолітньої дитини на територію Чеської Республіки, Хмельницький апеляційний суд в своєму рішенні зауважує, що гармонійне тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і Гаазької конвенції може бути досягнуто за умови дотримання таких двох умов. По-перше, запитуваний суд повинен по-справжньому брати до уваги фактори, які можуть становити виключення до негайного повернення дитини, особливо якщо вони згадуються однією із сторін судового провадження. Такий суд потім повинен ухвалити рішення, яке є достатньо аргументованим з цього питання, з тим щоб ЄСПЛ мав змогу перевірити, що ці питання були належним чином розглянуті. По-друге, ці фактори повинні бути оцінені у світлі статті 8 Конвенції (право на повагу до сімейного життя).

Таким чином, ЄСПЛ вважає, що стаття 8 Конвенції накладає на державні органи таке процесуальне зобов'язання: розглядаючи запит про повернення дитини, суди повинні не лише розглянути вірогідні твердження про «серйозний ризик» для дитини в разі її повернення, а й ухвалити рішення із наведенням конкретних підстав у світлі обставин справи. Як відмова у взятті до уваги заперечень щодо повернення, яке може підпадати під дію статей 12, 13 і 20 Гаазької конвенції, так і недостатнє наведення підстав у рішенні про відхилення таких заперечень суперечитимуть вимогам статті 8 Конвенції, а також намірам та меті Гаазької конвенції. Необхідне належне вивчення таких тверджень, яке має підтримуватися наведенням національними судами підстав, які є не автоматичними чи стереотипними, а досить деталізованими в світлі винятків, викладених у Гаазькій конвенції, яка повинна тлумачитися вузько [6]. У даній справі можна побачити, що основні мотиви ухвалення судового рішення впливали виключно із застосування ст. 8 ЄКПЛ.

Щодо загальних принципів права ЄС, то слід вказати на *принцип ефективності та еквівалентності*, які хоча і не знаходять відображення в будь-яких міжнародних нормативно-правових актах, але є безпосереднім «продуктом» діяльності Європейського Суду Правосуддя. Реалізація даних принципів знаходить своє відображення в такій собі «подвійній компетенції», яка розподіляється між Європейським Судом Правосуддя (*European Court of Justice*) та національним судом, в якому розглядається справа. По суті, виключно ЄСПЛ повинен розробляти абстрактні принципи судочинства, де в свою чергу задача національного суду полягає в тлумаченні оспорюваної національної норми та в співвідношенні її сумісності із правом ЄС. В загальному розуміння принципу ефективності зводиться до того, що відповідно до ст. 267 (2) Договору про функціонування Європейського Союзу суди першої та апеляційної інстанції під час розгляду цивільних справ не зобов'язані робити посилання на практику ЄСПЛ, але обов'язково дотримуючись законодавства ЄС, спираючись на прецедентне право ЄСПЛ. Таким чином, принцип ефективності полягає в тому, що національний правовий режим не повинен бути таким, щоб застосування законодавства ЄС для фізичних осіб було практично неможли-

вим або складним. Даний принцип не можна уявити без комплексного розуміння принципів внутрішньої правової системи і застосування таких принципів як права на захист, принцип правової визначеності та належного виконання процедури. Такий баланс між застосуванням матеріального права ЄС з одного боку та процесуальними гарантіями, які передбачені національним законодавством з іншого в конкретних ситуаціях має здійснюватися з урахуванням фактичних обставин конкретної цивільної справи.

Дані процесуальні гарантії можна визначити як концепцію процесуальної «автономії» країн-членів, яка була започаткована і в подальшому знайшла розвиток у рішенні ЄСП *Rewe-Zentralfi nanz eG et Rewe-Zentral AG v Landwirtschaft skammer für das Saarland* 1976 р. В цій справі ЄСП ухвалив, що за відсутності чіткого правового регулювання з конкретного питання у Співтоваристві, у правовій системі кожної держави-члена повинні бути визначені компетентні суди («автономія»), які наділені комплексом процесуальних гарантії та відповідних умови, діяльність яких спрямована на забезпечення захисту прав громадян від прямої дії закону Співтовариства. Така автономія обумовлюється двома найважливішими передумовами можливого застосування законодавства Співтовариства. По-перше, національні норми Співтовариства не можуть бути дискримінаційними чи менш сприятливими, ніж норми, які стосуються аналогічних дій внутрішнього характеру (принцип еквівалентності). По-друге, національні норми не повинні створювати складнощів для унеможливлення реалізації суб'єктивних прав і їх захисту на національному рівні [7].

Крім того, для підтвердження дієвості принципу ефективності і його впливу у правозастосовчій діяльності, слід звернути увагу на рішення ЄСП у справі *C-473/00 Cofidis*, в якому суд дійшов до висновку, що хоча обмеження у застосуванні конкретної норми в національному процесуальному законодавстві має розглядатися в стійкому аналізі її ролі і генезису під час розгляду аналогічних справ в різних інстанціях, але вони не можуть бути обов'язково застосовані під час розгляду інших справ. Таким чином, конкретні приклади прецедентної практики є лише результатом оцінки фактичних обставин справи на підставі індивідуальних даних та з урахуванням фактичного і правового контексту кожної справи і не можуть бути механічно застосовані крім тих випадках, де вони були зроблені [8].

Такий баланс між можливістю застосування матеріального права ЄС та процесуальними гарантіями внутрішнього національного законодавства має відбуватися виключно з урахуванням фактичних обставин конкретної справи. Але, все ж таки концептуальна реалізація даного балансу має вирішуватися за допомогою принципу еквівалентності, який складається з двох етапів:

1) На першому етапі має вирішуватися питання - чи існують норми національного законодавства, які мають бути застосовані до конкретних правових відносин, які є подібними до законодавства ЄС. І якщо такі норми наявні, то чи можуть такі подібні норми ЄС розглядатися як «суто внутрішні».

2) На другому етапі мають порівнюватися нормативне регулювання подібних за змістом правовідносин.

Відповідаючи на питання першого етапу реалізації принципу еквівалентності, Європейський Суд Правосуддя у своїй правозастосовчій практиці зосереджує увагу на співставленні цілей, підстав та основних характеристик можливого застосування національного правового регулювання того чи іншого процесуального інституту.

На мій погляд, яскравим прикладом, який продемонстрував би відповідь на поставлене питання є справа ЄСП *Rosalba Palmisani v Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)*. Так, під час розгляду справи у місцевому магістратному суді Італії виникло питання щодо прак-

тичного застосування відповідальності держави за втрату роботи або шкоду, заподіяну окремим особам внаслідок порушення права Співтовариства, яка завдана з вини держави. Директива Ради 80/987/ЄЕС від 20 жовтня 1980 року про зближення законів держав-членів щодо захисту працівників у разі неплатоспроможності їх роботодавця покликана гарантувати працівникам мінімальний рівень захисту відповідно до права ЄС у разі неплатоспроможності їх роботодавця без урахування сприятливіших положень, що існують у державах-членах шляхом виплати штрафних санкцій. Італія даний декрет не імplementувало в національне законодавство в строки, які були передбачені Директивою, а зробила це лише у 1992 році у відповідному Законодавчому Декреті №80. У статті 2(7) Законодавчого Декрету було передбачено, що для цілей визначення будь-якої компенсації, що підлягає виплаті працівникам внаслідок банкрутства або неспроможності управління підприємствами в період кризи через несвоєчасне перенесення нормативних положень Директиви до національного законодавства наявна можливість звернення з відповідним позовом до суду протягом одного року з дня ухвалення цього нормативного акту. Але позивачка звернулася до суду за захистом свої прав лише у 1994 році. В обґрунтування порушення строків давності звернення до суду зазначалось про невідповідність між нормативним закріпленням даних правовідносин у Законодавчому Декреті (як спеціальній нормі права) та загальною системою відшкодування шкоди, відповідно до якої встановлений п'ятирічний строк позовної давності (ст. 2043 Цивільного кодексу Італії).

Вирішуючи поставлені питання ЄСП прийшов до висновків, що хоча в принципі саме національні суди повинні визначати, щоб реалізація процесуальних прав, які закріплені в праві ЄС гарантувалися б національним законодавством, але також важливим залишається дотримання принципу еквівалентності. Дотримання даного принципу полягає в тому, що було б виправданим неможливість звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди і збитків, які завдані внаслідок запізнілого перенесення Директиви до національного законодавства, за умови, якщо б ця процесуальна вимога була менш сприятливою ніж аналогічне регулювання національної правової системи [9].

Отже, аналізуючи даний етап принципу еквівалентності, можна прийти до висновку, що у випадку невідповідності регулювання конкретного правовідношення у внутрішньому(національному) законодавстві конкретної країни з нормами ЄС, то в такому випадку не буде вважатися порушення принципу еквівалентності.

Що стосується другого етапу реалізації принципу еквівалентності, то слід зауважити, що порівнюючи регулювання подібних правовідносин нормами національного законодавства та права ЄС, національним судам необхідно враховувати не лише правову сторону предмету спору, але застосування певних особливостей, які можуть вплинути на результат розгляду справи.

Як приклад, ЄСП в справі *B. S. Levez v T. H. Jennings (Harlow Pools) Ltd.* продемонстрував можливість співставлення правового регулювання аналогічних правовідносин. Так, з лютого 1991 року позивачка, працюючи на посаді управляючої магазину в Великобританії отримувала заробітну плату 10000 фунтів і була переведена до іншого магазину замість чоловіка, який звільнився. На час звільнення заробітна плата цього чоловіка було 11400 фунтів. На той час, відповідно до чинного законодавства Великобританії якщо робітницю-жінку переводять на інше місце роботи замість іншого працівника то вона не може отримувати заробітну плату менше ніж отримував її попередник (задля запобігання порушення гендерної нерівності). На запит позивачки до свого роботодавця щодо рівня оплати праці, останній повідомив неправдиву інфор-

мацію. Таким чином в період з 1991 року по 1993 рік позивачка отримувала заробітну плату нижчу чим повинна була. Після звільнення у 1993 році вона звернулася з позовом до суду на підставі ст. 2(5) Закону Великобританії «Про рівні умови праці», відповідно до якої жінка має право звертатися до суду з вимогами про компенсацію шкоди, заподіяної внаслідок недоотриманої заробітної плати виключно за період 2 роки. Крім того, відповідно до ст. ст.2 ,6 Директиви Ради Європейського Співтовариства 1975 р. № 75/117/EECof (Council Directive 75/117/EECof 10 February 1975) держави-члени вводять у свої національні правові системи такі заходи, які необхідні для того, щоб усі працівники, які вважають себе ущемленими через незастосування принципу рівної оплати, могли пред'являти позови до суду після можливого використання інших способів захисту. І найголовніше, що держави-члени відповідно до своїх національних умов та правових систем повинні вжити необхідних заходів для забезпечення застосування принципу рівної оплати праці. Розглядаючи дану справу, суд першої інстанції задовольнив позовні вимоги позивачки в повному обсязі. Після ухвалення рішення відповідач звернувся із листом до суду, зазначаючи що суд не мав права задовольняти вимоги, які виходили за 2 річний строк можливого звернення до суду. Голова даного суду, не ухвалюючи жодних інших судових рішень, видає лист, в якому він дійсно стверджує про порушення строків в межах яких позов був задовольнений, тим самим зменшуючи розмір компенсації. Позивачка оскаржила дане рішення і звернулася до Суду апеляційної інстанції. Апеляційний Суд по трудовим спорам вирішив зупинити провадження у справі і звернутися до ЄСП з наступними питаннями: як співвідноситься із законодавством ЄС подання позову про надання рівної винагороди за трудовим договором без дискримінації за ознакою статі норма національного законодавства, що обмежує право позивача на отримання такої сатисфакції періодом за два роки до дати пред'явлення позову, у випадку коли:

(а) ця норма національного права застосовується до всіх позовних вимог на рівну оплату праці без дискримінації за ознакою статі, але не до інших трудових спорів;

(б) норми, які в цьому відношенні є більш сприятливими для позивачів, застосовуються до інших трудових спорів, включаючи спори щодо порушення трудового договору, расової дискримінації в оплаті праці, незаконних вирахувань із заробітної плати та дискримінації за ознакою статі питання, не пов'язані з оплатою праці;

(в) національний суд не може на свій розсуд продовжити дворічний термін за будь-яких обставин, навіть якщо позивач звернувся до суду за межами передбачених строків через недобросовісну поведінку роботодавця, який приховав розмір винагороди, яку отримують чоловіки за аналогічну роботу.

Відповідаючи по поставлених питаннях ЄСП робить наступні висновки.

Можливість приховуванням роботодавцями рівня винагороди і наявність імперативної норми щодо строків звернення до суду за захистом прав робітників є явно несумісним з реалізацією принципу ефективності. Тому Суд вважає, що право ЄС виключає застосування норми національного права, яка обмежує право працівника на погашення заборгованості заробітної плати або відшкодування збитків за порушення принципу рівної оплати протягом двох років, що передують даті звернення до суду з позовом. Всі процесуальні гарантії можливості звернення робітника до суду за захистом своїх порушених або невизнаних прав не можуть бути обмежені з одного боку, а з іншого боку повинні права, які впливають із законодавства Співтовариства, мають гарантуватися нормами національного законодавства і відповідати принципу еквівалентності. Таким чином визначати яка процесуальна норма є найменш сприятлива має безпосередньо суд, який

розглядає справу із дотриманням принципів ефективності та еквівалентності [10].

В якості третьої категорії можна виокремити *вторинне право ЄС*, яке регулює питання цивільного судочинства. Фактично можна стверджувати що прийняття Брюссельської конвенції 1968 року стало відправною точкою існування цивільного процесуального права ЄС. Після того починається формуватися так зване «вторинне право» цивільного судочинства, яке складається із чисельних правил і директив, що регламентують і тлумачать певні питання цивільного процесуального права:

– Регламент (EU) № 1215/2012 про юрисдикцію, визнання і виконання судових рішень у цивільних і комерційних справах від 12 грудня 2012 р. (Брюссель I recast) [11];

– Регламент Ради (ЄС) № 1206/2001 від 28 травня 2001 р. про співробітництво між судами держав-членів у отриманні доказів у цивільних або комерційних справах [12];

– Регламент (ЄС) № 1393/2007 про вручення в державах-членах судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах [13];

– Регламент (ЄС) № 861/2007 Європейського парламенту і Ради від 11 липня 2007 р. про Європейський порядок вирішення дрібних спорів [14];

– Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європи від 21 травня 2008 р. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах [15].

Інші положення та директиви в більшій мірі регламентують питання застосування матеріального права, але також містять цивільно-процесуальні норми. Наприклад, Директива Європейського Парламенту та Ради 2014/104/ЄС від 26 листопада 2014 року про деякі правила, що регулюють позови про відшкодування шкоди за національним законодавством за порушення положень законодавства про конкуренцію держав-членів та Європейського Союзу [16] хоча і стосується питання деліктного і антимонопольного законодавства, але в ній крім того містяться питання доказів та доказування.

До четвертої категорії слід виокремити різноманітні види міжнародних конвенцій і договорів, які не стосуються прав людини і не вважається складовою частиною процесуального права ЄС. Деякі з міжнародних договорів безпосередньо стосуються питань цивільного процесу, наприклад, Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 року [17]. Інші договори є проявом висвітлення тих чи інших питань матеріального права, але все таки у своєму змісті містять цивільно-процесуальні норми. В якості приклада можна навести Угоду про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності [18], яка містить матеріально-правові норми,

що регламентують особливості реалізації прав інтелектуальної власності, але в ст. 50 міститься процесуальні попередні заходи щодо *inaudita altera parte* (стосовно противної сторони) у випадках, коли це можливо, особливо коли будь-яке затримання може завдати непоправної шкоди власнику прав, або коли є очевидний ризик того, що доказ знищиться. Доповненням як в матеріально-правовому так і процесуальному сенсі можна вважати Директиву ЄС 2004/48/ЄС «Про забезпечення захисту прав інтелектуальної власності» і таким чином є прикладом взаємозв'язку між глобальним правом і правом ЄС.

На п'ятому рівні слід виокремити міжнародне м'яке право, тобто таке що не має обов'язкової сили норми чи керівних принципів. Відомим прикладом м'якого права є унікальний проект під назвою «Від транснаціональних принципів до європейських правил цивільного судочинства», який є продуктом співробітництва Європейського інституту права (ЕІП) та Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (УНІДРУА). Даний проект діє на постійній основі і в якості відправної точки він використовує Принципи транснаціонального цивільного судочинства ЕІП-УНІДРУА, а основним вектором вдосконалення його діяльності має стати розробка Європейського цивільного процесуального кодексу. М'яким правом, яке регламентує цивільне судочинство можна також вважати рекомендації Європейської Комісії (наприклад Рекомендації № 2013/396/ЄС «Про загальні принципи судового заборонного та компенсаційного механізмів колективного відшкодування шкоди в державах-членах, що стосуються порушення прав, наданих за законодавством Союзу» [19]).

Висновки. Підсумовуючи ті умовно названі категорії (рівні) джерел, які регулюють порядок розгляду цивільних справ, слід розмежовувати конкретні цілі і завдання, на реалізацію яких вони направлені. Деякі нормативні акти направлені в більшій мірі для сприяння транскордонному цивільному судочинству і необхідному поступовому відходженню від застосування національного внутрішнього законодавства. Інші норми спрямовані на досягнення єдиного підходу до розуміння інститутів цивільного судочинства шляхом універсальної уніфікації цивільного процесуального законодавства. Роль третіх норм полягає у підвищенні якості судочинства чи забезпечення дотримання процесуальних прав і недопущення їх зловживання. Деякі норми мають суто допоміжний характер регламентації конкретно визначеної категорії цивільних та господарських (комерційних) справ. Але все ж таки, не дивлячись на вказані цілі і завдання, ключовим питанням залишається вплив даних норм на національне законодавство конкретної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Marcus, R., 2010. Exceptionalism and convergence: form versus content and categorical views of procedure. *Supreme Court Law Review*, p. 521.
2. Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:41968A0927\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:41968A0927(01)) (дата звернення 10.08.2023).
3. Конвенція про захист права людини і основоположних свобод URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення 10.08.2023).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 10.08.2023).
5. Хартія Європейського Союзу про основоположні права URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/> (дата звернення 10.08.2023).
6. Постанова Хмельницького апеляційного суду від 18.11.2020 р. у справі № 686/13579/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93131732>(дата звернення 10.08.2023).
7. Judgment of the Court of 16 December 1976 . Rewe-Zentralfi nanz eG et Rewe-Zentral AG v Landwirtschaft skammer für das Saarland URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61976CJ0033#1> (дата звернення 10.08.2023).
8. Case C-473/00 Cofidis, ECR URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=47530&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=7599> (дата звернення 10.08.2023).
9. Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 10 July 1997. Rosalba Palmisani v Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS). URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=43692&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=24148> (дата звернення 10.08.2023).
10. Judgment of the Court of 1 December 1998. B.S. Levez v T.H. Jennings (Harlow Pools) Ltd. URL: <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=43751&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=32935> (дата звернення 10.08.2023).
11. Regulation (EU) 1215/2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, 2012.

12. Council Regulation (EC) № 1206/2001 of 28 May 2001 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters (Evidence Regulation) [Electronic resource]. — URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32001R1206> (дата звернення 10.08.2023).
13. Regulation (EC) №1393/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents) [Electronic resource]. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32007R1393> (дата звернення 10.08.2023).
14. Regulation (EC) ;№ 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Electronic resource]. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861> (дата звернення 10.08.2023).
15. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters, OJ L 136/3 of 25 May 2008
16. Directive (EU) 104/2014 on certain rules governing actions for damages under national law for infringements of the competition law provisions of the Member States and of the European Union, 2014, URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.349.01.0001.01.ENG (дата звернення 10.08.2023).
17. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text (дата звернення 10.08.2023).
18. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення 10.08.2023).
19. Commission Recommendation 2013/396/EU of 11 June 2013 on common principles for injunctive and compensatory collective redress mechanisms in the Member States concerning violations of rights granted under Union Law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TX-T/?uri=CELEX:32013H0396> (дата звернення 10.08.2023).